

ЗА ПРОСИЯТА В БЪЛГАРСКОТО НАКАЗАТЕЛНО ПРАВО

Мариета Ставрева

ON THE MATTER OF BEGGING IN BULGARIAN CRIMINAL LAW

Marieta Stavreva

Abstract: The article addresses two major problems: poverty and begging. Poverty is a state or condition in which a person lacks financial resources and essentials for a minimum standard of living. The deprivation of access to fresh water, food or sanitation forces people into carrying out various life-sustaining activities in public spaces. One of these activities is begging on the streets. Unfortunately, begging has been socially stigmatised in numerous European countries, including Bulgaria, as immoral and deviant behaviour. In Bulgaria, begging has been criminalised under Art. 329, Para. 2 of the Criminal Code. Nevertheless, the issue lies in the fact that criminalising begging will not put an end to poverty. On the contrary, it threatens the existence and the exercise of fundamental human rights, which is why legislators should reconsider the criminal policy and eventually decriminalise begging.

Keywords: begging, poverty, crime, decriminalisation, criminal law.

Въведение

Социалната несправедливост е неизменна част от развитието на света и представлява неравенство във възможностите на членовете в обществото, което води до тяхното *социално разделение*. В исторически план България като държава преминава през няколко етапа на развитие – Средновековие, османско владичество и Трета българска държава, за които социалното неравенство не е чуждо. Общото за тези епохи е наличието на социално разслоение, което се създава вследствие на имуществената диференциация между хората в обществото. Едни имат повече, други – по-малко, а трети нямат нищо и са принудени да *просят*, защото са достигнали нетърпим праг на бедност. Разликата е в това, че в рамките на тези периоди се използва различен подход за справяне с бедността и ограничаване на просията. Най-голям е контрастът между Българското средновековие и новата българска история. Единият период е белязан от много войни и

несигурност, през време на които се формират българската държава и общество. Другият се откроява със сравнително мирно време, в което обаче, макар и да има утвърдена държавност, сякаш липсва социална единност. И докато в Средновековието тези, които нямат нищо, се закрилят от държавата в лицето на нейния владетел, то в наши дни върху просяците се упражнява най-тежката форма на държавна принуда – наказанието.

1. Просията през Средновековието

За целите на настоящата статия е необходимо да обърнем внимание на структурата на българското общество през Средновековието, което се разделя на две основни прослойки: прабългарската и славянската аристокрация и свободното селячество. Прабългарската аристокрация се представлява от боилите и багаините, наричани още „хранени хора“¹. Те принадлежат към знатни родове, приближени до хана, разполагат с богатства, а оттам – и с власт. Представителите на славянската ари-

¹ Токушев, Д. История на българската средновековна държава и право. София: Сиби, 2009, с. 91–92.

стокрация са племенните князе и родовите старейшини. Те също не отстъпват по богатство на българите и участват наравно с тях при вземането на важни решения, свързани с развитието на новосъздадената българска държава. По-особено е положението на лично свободните селяни, които в ранното развитие на държавата разполагат с толкова имущество (имоти и обработваеми земи), колкото да могат сами чрез своя труд да придобият онези материални и духовни блага, необходими за тяхното съществуване². В резултат на продължителните войни между България и Византия обаче селяните губят по-голямата част от земите си, обедняват и са принудени да се отдадат на **просия**³.

Бедността, завладяла свободното селячество в началото на IX в., не убягва от вниманието на хан Крум. Според византийската енциклопедия „Свидас“ той е владетелят, който утвърждава първите български закони, наименувани **Крумови закони**. Те съдържат норми, с които се установяват за първи път наказателни санкции. От една страна, тези уникални за времето си наказателноправни норми олицетворяват непримиримостта на владетеля към определени престъпления, като клеветата и кражбата например. Той подхожда изключително безмилостно към извършителите на тези деяния, предвиждайки сурови наказания – смърт за клеветника и счупване пищялите на крадеца. И докато към престъпниците ханът проявява жестокост, то към друга група от хора се отнася със снизходителност и милосърдие. Той не остава равнодушен към хората, принудени от обстоятелствата да просят, а нарежда: „*На просящите да се не дава просто, но в достатъчно количество, та те да не се нуждаят втори път. На оногова, който не постъпва така, веднага да се конфискува имотът*“⁴. Тази разпоредба е изключителна за Средновековието. Тя е проява на хуманно отношение от страна на един суров владетел, в години, в които се водят безспирни войни – най-вече за

оцеляване. На бедния трябва да се даде толкова, колкото е необходимо за препитанието му. Онзи, който не е готов да помогне, се наказва. Наказанието изглежда справедливо за времето си – отнема се имуществото на човек, който не е готов да го сподели с нуждаещите се. За съвременното общество тази санкция изглежда някак неприемлива. Мисля си обаче, че тя е съобразена с особеностите на самия период. Земеделието и животновъдството са основен поминък на българите през Средновековието. Вероятно именно поради тази причина санкцията е свързана с отнемане на имуществото, тъй като за средните векове е било напълно достатъчно на бедния да се осигурят условия за упражняване на селскостопанска работа.

Проблемът с просията остава актуален и в периода на управление на княз Борис I. След Покръстването на българите през 863–864 г. възниква необходимостта от създаване на независима Българска църква. Князът се заема с изпълнението на тази задача, но среща отпора на Константинополската патриаршия. Това налага Борис I да потърси съдействието на Римската курия. Българският владетел изпраща писмо до папа Николай I, съдържащо 115 въпроса от юридическо, религиозно, социално и битово естество. В своите отговори папа Николай I разяснява кои са деянията, които следва да се третираат като престъпления, как следва да се уреждат семейните отношения, какъв е статусът на българския владетел и т.н. Освен това от отговорите на римския първосвещеник става ясно, че в границите на българските земи господстват икономическа и социална диференциация. В глава 101 се отбелязва, че князът се интересува на кого може да се дава милостиня, а Николай I отвърща: „*Но това явно Господ посочва, като казва: На всеки, който проси, дай!*“⁵.

Няколко века по-късно въпросът за просията се урежда и от сръбския крал Стефан Душан, който създава „Законник“ – най-важния правен документ на Душановото царство,

² Пак там.

³ Пак там, с. 34

⁴ Пак там.

⁵ *Отговорите на папа Николай I до допитванията на българите*. Извори за българската история. София, 1960, с. 121, глава 101.

чиито текстове са подредени в отделни членове⁶. „Законникът“ е необикновен правен паметник, който отразява както политическите отношения на Балканите през XIV в., така и социално-икономическите промени, които настъпват на територията на Сръбското царство след многото войни с Византийската империя. В чл. 26 от Законника на благоверния цар Стефан Душан се постановява: „**Във всички църкви да се дава храна на просящите, както е поръчано от ктиторите – който и от митрополиите, епископите и игумените не ги храни, да се лишат от сан**“. Подобно на Крумовите закони разпоредбата на чл. 26 от Законника предвижда санкция – да се отнеме духовният сан на този, който не се отзове на молбата за помощ на просещия.

2. Просията през XXI в.

Дванадесет века по-късно в една социална и демократична държава, каквато е Република България, според нейния върховен закон – Конституцията⁷, прочитът на просията в действащия Наказателен кодекс (НК) звучи нехуманно, дори тиранично. Разпоредбата на чл. 329, ал. 2 от НК гласи „**Който системно се занимава с просия, се наказва...**“. Наказва се бедният. Човекът, който не разполага с нищо, или онова, което притежава, е крайно недостатъчно, за да може да полага грижи за себе си и за семейството си. Тази наказателна санкция звучи абсурдно, тъй като посредством нормата на чл. 329, ал. 2 от НК изглежда сякаш индиректно чрез просията се наказва бедността. Видно е от самия текст – инкриминирано е деяние, каквото е просенето, а не бедността, която в своята същност е състояние. Дали обаче, въздигайки това деяние в престъпление, законодателят не криминализира и състоянието, което е породило необходимостта от извършването му? Допускам възможността това твърдение да породи известно несъгласие с оглед на това, че в нака-

зателния закон е употребен изрично терминът *просия*. Подобно възражение би било оправдано, поради което възниква необходимостта от изясняване на връзката между бедността и просията.

Бедността е социален феномен, обхващащ целия свят, но въпреки това липсва единна дефиниция за същността на това понятие. И все пак, Комитетът на ООН по икономически, социални и културни права определя бедността като „*човешко състояние, което се характеризира с постоянна или хронична липса на ресурси, възможности, избори, сигурност и власт, необходими за осигуряване на адекватен стандарт на живот и други граждански, икономически, политически и социални права*“⁸. Бедността може да бъде **абсолютна**, когато е налице липса на достатъчно ресурси за обезпечаване на основни жизнени потребности, което включва липса на основни комунални услуги, като вода, храна, хигиенни условия, отопление, дрехи, та дори и използването на обществен транспорт, и **относителна**, когато доходите на един човек или неговото домакинство са по-малко от тези, които се приемат за „достатъчни“ за воденето на нормален живот. От казаното до момента следва, че това е състояние, при което под влиянието на различни фактори човек изпада в обективна невъзможност да полага грижи и да осигури за себе си и семейството си нормално, достойно съществуване. Именно недоимъкът и липсата на перспектива подтикват хората към това толкова недопустимо, според законодателя, поведение – да просят.

Просията е действие, насочено към набавянето на пари или други материални средства от непознати хора. Тя може да бъде два вида: **активна**, когато просещият пряко взаимодейства с преминаващи на улицата случайни минувачи, искайки от тях пари, и **пасивна**, когато просещият търси милостиня посред-

⁶ **Иванова, А.** „Синодикът“ на цар Борил и „Законникът“ на крал Душан – образци на правната култура на южните славяни“. *Търновска книжовна школа*, том 6, кн. 1, 1999, с. 380.

⁷ В преамбюла на Конституцията на Република България се посочва, че същата се приема с цел утвърждаване на общочовешки ценности като свобода, хуманизъм, равенство, справедливост и наред с това се прокламира стремежът на народните представители да създадат „*демократична, правова и социална държава*“.

⁸ UN, *SUBSTANTIVE ISSUES ARISING IN THE IMPLEMENTATION OF THE INTERNATIONAL COVENANT ON ECONOMIC, SOCIAL AND CULTURAL RIGHTS: POVERTY AND THE INTERNATIONAL COVENANT ON ECONOMIC, SOCIAL AND CULTURAL RIGHTS*, E/C. 12/2001/10, 10 May 2001, para. 8.

ством табела с описателен текст за какво точно са му необходими средства (обикновено за лечение на определена болест)⁹. Съществува обаче и т.нар. **принудителна просия**, за която е характерно, че едно лице, упражнявайки принуда, заставя друго лице да проси. Обикновената просия се различава от принудителната по това, че се извършва доброволно, а не насилствено, против волята на просещия. Независимо от това и в двата случая престъплението по чл. 329, ал. 2 от НК най-често се извършва на познати за нас публични или обществени места, като заведения за хранене, търговски обекти и т.н. Случва се така, защото бедният иска да живее, тласкан от инстинкт за самосъхранение или от някакъв друг порив – необходимостта да полага грижи за семейството и близките си.

Просящите, освен че понасят тежките удари на съдбата, немотията и нищетата, са и социално стигматизирани. Мнозина са хората, които са на мнение, че просията е въпрос на избор или начин на живот. Други биха добавили, че за просящите това е бизнес и лесен начин да съществуват в обществото, без реално да бъдат полезни за никого. И дори да има един процент истинност в подобни твърдения, заклеяването на всички просещи би било цинично. Просията за голяма част от хората е единственото средство за оцеляване, а за законодателя – поредната възможност за упражняване на наказателна репресия. Нека не забравяме обаче, че наказателното право е *ultimaratio*. Това означава, че независимо дали става въпрос за защита на отделната личност, или обществото като цяло към наказателна репресия следва да се прибегва само и единствено тогава, когато са изчерпани всички останали средства за закрила на общопризнати правни ценности. Пренебрегването на този принцип води до законодателни решения, които са лишени от всякакъв смисъл. В конкретния случай наказателната репресия води не до защита, а до накърняване на норми, забраняващи подлагането на един човек на нечовешко или унижително отношение¹⁰. Нечовешко е да

се санкционира бедността, а инкриминирането на просията е законодателно решение лишено от смисъл.

3. Просията като престъпление

Систематически място на деянието е отредено в **Глава десета от Особената част на НК „Престъпления против реда и общественото спокойствие“**. Пълният текст на **чл. 329, ал. 2 от НК** гласи: „*Който системно се занимава с просия, се наказва с пробация за срок до две години*“. „Нека отбележа, че терминът „просия“ няма легална дефиниция. Приема се, че това е общоизвестно понятие, поради което и законодателят счита за ненужно да го дефинира. В допълнение ще кажа, че просията като инкриминирано деяние, е силно подценена тема в правната наука, където изследванията по отношение на това престъпление, са крайно недостатъчни – почти липсват такива. Неглижирането на този състав както в теорията, така и в практиката според мен е неоправдано. Нещо повече, инкриминирането на дадено поведение не трябва да бъде самоцел. То трябва да бъде осмислено от законодателя и изяснено в теорията, за да се стабилизира законодателството и да се укрепи правосъдието. Това е изключително важно особено в сферата на наказателното право, където всяка неяснота или грешка може да доведе до грубо накърняване на основни човешки права. Именно поради тази причина ще се опитам да изясня значението и съдържанието на инкриминираното в **чл. 329, ал. 2 от НК** деяние.

3.1. Просията от обективна страна

Обективните качества на престъплението представляват съвкупност от няколко елемента: *деяние, обществена опасност, противоправност и наказуемост*¹¹.

3.1.1. Деянието има две основни форми – действие и бездействие. Според мен просията едно от тези престъпления, които не могат да бъдат извършени по друг начин освен чрез действие. В закона деянието е описано чрез израза: „*който системно се занимава с просия*“. В редица случаи съдът посочва, че от обективна страна престъплението се из-

⁹ **EU Commission**, *Report for the Study on Typology and Policy Responses to Child Begging in the EU*, December 2012, p. 27.

¹⁰ Арг. от чл. 29, ал. 1 от КРБ.

¹¹ **Стойнов, Ал.** Наказателно право. Обща част. София: Сиела, 2015, с. 143.

вършва от дееца посредством *протягане на ръце към преминаващи граждани и искане на пари*¹². Възприема се, че изпълнение на престъпното деяние е налице и когато деецът *влезе в заведение и започне да обикаля около масите с протегнати ръце към клиентите, търсейки подаяние*¹³. Освен това съществува разбирането, че едно лице осъществява състава на престъплението и посредством отправяне на *молба към преминаващите хора да му помогнат с парични средства*¹⁴. Оказва се, че просята е деяние, което може да има редица проявления, в т.ч. за прося се приема и действието, с което един човек позвънява на нечия чужда врата и иска или моли да му бъдат дадени пари. От казаното до този момент се налагат два извода. Първият е свързан с обстоятелството, че безспорно изпълнителното деяние може да бъде извършено единствено чрез действие. Второто заключение е, че не се поставя изискване за специфична обстановка, в рамките на която да се извърши инкриминираното поведение. Впрочем в практиката преобладават решенията, с които се осъжда предимно активната прося. Освен това от горепосочените примери следва, че просята може да бъде осъществена както на публично, така и на обществено място. Публично е всяко място на територията на Република България, което е обществено достъпно и където присъстват повече хора¹⁵. Обществено място според Закона за здравето (ЗЗдр) е онова, което е „*обществено достъпно и/или предназначено за обществено ползване, без оглед на собствеността или правото на достъп*“, например плавни басейни и плажове, спортни обекти, театри, кинозалони, концертни зали, гробищни паркове, жп гари,

летища и др.¹⁶. Изглежда сякаш двете понятия се използват като синоними, но между тях има принципна разлика. Според ООН публично е пространството, което е „*отворено и достъпно за всички хора, без оглед на техния пол, раса, етническа принадлежност, години или социално-икономическо развитие*“, като площи и паркове, свързващи пространства и в частност тротоари и улици. Следователно публичното място е винаги открито, докато обществените места могат да бъдат както открити, така и закрити пространства¹⁷. Това обаче не е достатъчно. Законодателят поставя изискването действието да е от категорията на престъпленията на системно извършване. В теорията се посочва, че престъпление на системно извършване е това, което се осъществява „*чрез три или повече отделни еднородни деяния, които се извършват въз основа на отделни решения, като всяко от тях, взето само за себе си, не осъществява престъпен състав, но многократното извършване на деяния от този род, ги обединява в едно престъпление*“¹⁸. Върховният съд в едно от своите решения изтъква, че при престъпленията на системно извършване се изисква изпълнението на не по-малко от три деяния, като между тях трябва да има *устойчивост и трайност*¹⁹. В такъв случай еднократното поискване на материална, финансова помощ от едно лице към друго само по себе си не би могло да осъществи състава на **чл. 329, ал. 2 от НК**.

3.1.2. Просята е част от системата на престъпленията против реда и общественото спокойствие. Това са престъпни деяния, извършването на които може да засегне както интересите на обществото като цяло, така и

¹² Вж. НОХД 4491/2013, мотиви от 15 октомври 2013 г.

¹³ Пак там.

¹⁴ Вж. НОХД 7124/2015, мотиви от 29 февруари 2016 г.

¹⁵ **Чл. 2, ал. 2 от Закона за ограничаване носенето на облекло, прикриващо или скриващо лицето и чл. 1, ал. 3 от Указ № 904 от 28.12.1963 г. за борба с дребното хулиганство (УБДХ).**

¹⁶ **Пар. 1а от ЗЗдр във вр. с пар. 1, т. 9, букви „б“, „г“, „д“, „е“, „ж“, „к“, „л“, „о“, „п“ и „у“ ЗЗдр.** Освен това по смисъла на **пар. 1 от Наредбата за специализирана закрила на деца на обществени места**, под **обществено място** се разбира *общодостъпно за всяко едно лице място, като обществен транспорт, заведение за хранене, търговски, спортни или развлекателни обекти, кина, театри, стадиони, зали и т.н.*

¹⁷ Нашият закон също прави разлика между *открити* и *закрити* обществени места. Първите са посочени в **чл. 56а от ЗЗдр**, а вторите – в **чл. 56 от ЗЗдр**.

¹⁸ **Стойнов, Ал.** Цит. съч., с. 341.

¹⁹ Вж. ТР №3/15.02.1971 г. на ОСНК на ВС, т. IV, 3.

интересите на отделни негови членове. За да бъде въздигната в престъпление обаче, не е достатъчно тя да бъде обективизирана в действителността единствено като деяние. Според легалната дефиниция на понятието за престъпление престъпно е само това действие или бездействие, което е общественоопасно, а то е такова, когато „*застрашава или уврежда личността, правата на гражданите, собствеността, установения с Конституцията правов ред в Република България или други интереси, защитени от правото*“²⁰. Следователно, за да бъде оправдано инкриминирането на просията, същата трябва да разкрива определена степен на **обществена опасност**. В теорията обществената опасност се определя като „*обективно противоречие на деянието с интересите на обществото и неговото прогресивно развитие*“²¹. Обществената опасност се характеризира с две основни нейни особености – **характер** и **степен**²². Степента изразява в интензивността, с която се засягат обществените отношения, а характерът показва върху какво и как деянието въздейства отрицателно²³. Опасността се проявява във връзка с накърняването на определени правно защитени ценности. Интересно би било да проследим по какъв начин просията застрашава или уврежда гражданите, техните законни права, интереси или тяхното имущество. В какво се проявява обществената опасност, та да е необходимо нейното криминализиране? Нека си припомним нейната същност. Тя се изразява чрез активно поведение, насочено към набавянето на парични средства. За изпълнителното деяние е характерно, че има различни проявни форми. Може да се осъществи чрез протягане на ръка към случайни минавачи с молбата да дадат на просията малко пари, чрез позвъняване на вратата на непознати хора в търсене на подаяние и т.н. Както вече бе отбелязано малко по-рано, това не е достатъчно, за да бъде обявено едно деяние за престъпно. То

трябва да бъде общественоопасно и е такова, когато чрез поведението си престъпният деец накърнява правно защитени интереси. Такива съгласно **чл. 1, ал. 1 от НК** са личността, правата на гражданите и установения в страната правов ред – по този начин е очертан обектът на защита от страна на НК, който едновременно с това е и обект на престъплението, арг. от **чл. 10 от НК**. В тази връзка, за да отговорим на въпроса дали просията заслужено е криминализирана, трябва да се направи и анализ дали реализирането ѝ води по някакъв начин до посегателство върху изброените в закона правно защитени ценности. Опитвам се, но не мога да си представя как би могла да застраши или увреди личността – нейната физическа или психическа неприкосновеност. Просията е действие, с което един човек протяга ръце към друг, молейки го за помощ. Деянието е волеви акт, предизвикан от определена потребност – необходимостта действителността да се измени по такъв начин, че тя да се приспособи към нуждите на дееца²⁴. Липсата на средства за препитание, на дом, на топли дрехи често принуждава хората да се насочат към непристойни и неморални действия, като извършването на кражби, грабежи, убийства – деяния, които действително разкриват изключително висока степен на обществена опасност, тъй като засягат или увреждат личността или нейни основни права. Това са престъпления, свързани с насилие и предизвикване на основателен страх за живота и здравето на човек. Ще си позволя да се повтори, но протягането на ръка към някого, молейки го за помощ, не представлява заплаха за личността. Действието не е от характера на тези, които биха могли да причинят телесна повреда или отнемането на нечий живот. Отправянето на толкова човешка молба обективно не би могло да нарани някого. Липсва законоустановеното изискване за обществена опасност на деянието – да застрашава или уврежда личността,

²⁰ Чл. 10 от НК.

²¹ **Лютов, К.** Обществената опасност на деянието по наказателното право на НРБ. София: Наука и изкуство, 1960, с. 105.

²² **Ненов, Ив.** Наказателно право на Народна република България. Обща част. София: Наука и изкуство, 1972, с. 282.

²³ **Стойнов, Ал.** Цит. съч., с. 198–199; **Ненов, Ив.** Цит. съч., с. 282–283.

²⁴ **Стойнов, Ал.** Цит. съч., с. 165.

правата на гражданите, тяхната собственост или правния ред. Дали нарушава общественото спокойствие, това е строго субективна преценка. Мнозина подминават просяците, затръшват вратите си, дори се държат грубо и неуважително с тях. Просякът по никакъв начин не би могъл да засегне основни човешки права, като правото на живот, правото на свободно придвижване, правото на образование, правото на труд, правото на брак и т.н. Не на последно място, просията не е от категорията на престъпленията, които биха могли да увредят така ревностно защитавания правов ред в страната. Просията е начин за бедните да набавят минимални средства за осигуряване на препитание, а не за натрупване на материално състояние. Поради гореизложеното не мисля, че просията разкрива онази степен на обществена опасност, която да налага необходимост от нейното криминализиране.

3.1.3. Както става ясно, от обществената опасност зависи дали едно деяние ще бъде въздигнато в престъпление. Следователно тя има определящо значение и за другите две обективни качества на престъплението – противоправност и наказуемост, които се определят именно от характера и степента на обществената опасност. Както вече посочих, според мен и противно на законодателя, не смятам, че у просията има каквато и да е индикация за възможността правно защитени ценности да бъдат застрашени или увредени чрез нея. Поради казаното се налага изводът, че е напълно неоправдано просията да бъде противоправно и наказуемо деяние, и считам, че е редно законодателят да преосмисли този престъпен състав и да се насочи към декриминализирането му.

3.2. Просията от субективна страна

Престъпление е само онова общественостановноопасно деяние, което е извършено виновно, при някоя от двете основни форми на вината – умисъл или непредпазливост. Съгласно **чл. 11, ал. 4 от НК**: „*непредпазливите деяния са наказуеми само в предвидените от закона*

случаи“, а законът не предвижда наказание за просия, извършена по непредпазливост, следователно деянието би могло да се осъществи единствено при форма на вината – пряк умисъл. Умисъл е налице, когато престъпникът деец осъзнава общественостановноопасния характер на деянието, предвижда неговите общественостановноопасни последици и иска или допуска настъпването на тези последици²⁵. От гледна точка на закона, щом едно деяние е инкриминирано, всеки човек трябва да съобрази своето поведение с установените забрани, тъй като в правото важи принципът „*Ignorantia juris non excusat*“ – „*Незнанието на законите не оневинява никого*“. Питам се обаче, дори просякът да осъзнава, че просията е инкриминирано от закона поведение, дали това би го възпряло от изпълнение на деянието тогава, когато обективно той има нужда от помощ? Не мисля.

4. Просията и други престъпни състави

Просията е деяние, което неоправдано е въздигнато в престъпление, поради липсата на обществена опасност. Независимо в коя от двете форми се извършва тя – активна или пасивна – просещият, просейки, по никакъв начин не може да застраши или увреди физическия и/или психическия интегритет на трето лице. Това разбиране обаче не е общовалидно за всички европейски държави. Някои страни – като България, Гърция, Унгария и Италия – криминализират просията, а други – като Австрия, Белгия, Германия, Франция и Нидерландия, възприемат диаметрален законодателен подход и не я обявяват за престъпно деяние²⁶. Вторите подхождат предпазливо, тъй като отчитат възможността зад привидно обикновената просия, която се осъществява от някого, който има нужда от средства за задоволяване на минимални човешки потребности, да се крие **принудителна**.

Принудителната просия е позната и на българския Наказателен кодекс. Съгласно **чл. 159а, ал. 1 от НК** се наказва: „*Който набира, транспортира, укрива или приема отделни лица или групи от хора с цел да бъдат*

²⁵ Чл. 11, ал. 2 от НК.

²⁶ В **чл. 407 от гръцкия НК**, се посочва, че: „*който проси поради мързел или сребролюбие, или последователно, се наказва с лишаване от свобода до три месеца*“; по сходен начин е инкриминирана просията и в **чл. 670 от италианския НК** – „*всеки, който проси на публично място или място, отворено за обществеността, се наказва с лишаване от свобода до три месеца*“.

използвани за развратни действия, за принудителен труд или за **просия**... независимо от съгласието им“. Както правилно се посочва в теорията, трафикът на хора е **престъпление с особени цели**, които имат експлоатационен характер и са насочени към „неправомерно облагодетелстване от поставяне на пострадалия в положение на тежко увреждане на неговите основни права“²⁷. Такъв е случаят, когато пострадалото лице се използва за принудителен труд или за **просия**. Принудителната **просия** подобно на принудителния труд се реализира при употреба на физическо насилие. Възможна е употребата и на психическо насилие чрез отправянето на заплахи за увреждане на живота и здравето на жертвата или на нейни близки. Независимо от формата на принудата обаче тя представлява посегателство срещу неприкосновеността на личността. Поради тази причина считам, че трафикът на хора с цел принудителна **просия** се различава от обикновената **просия** и съвсем основателно е инкриминирано деяние. Между другото криминализирането на **просията** утежнява допълнително положението на хората, които просят принудително, тъй като, от една страна, те са жертви на трафика на хора, а от друга – са по неволя престъпници. Във всички случаи тези хора имат нужда от помощ, а такава би могла да им осигури само държавата.

На последно място, но от изключително значение, е и нормата на **чл. 189, ал. 1 от НК**, с която се установява санкция за всеки, който използва за системното извършване на **просия** лице, което се намира под неговите грижи. Необходимостта от тази разпоредба произтича от обстоятелството, че по този начин законодателят дава защита на две особено уязвими групи от хора. От една страна, това са децата, т.е. всички лица, ненавършили 18-годишна възраст, а от друга страна – поставените под запрещение лица. Децата са обект на защита от редица международни актове

и с право, тъй като те са бъдещето на всяко общество. Те са личности и като такива също имат право на живот, право на образование, но най-вече право детето да бъде „защитено от икономическа експлоатация и от извършване на каквато и да е работа, която крие опасност или може да попречи на образованието на детето, или да навреди на здравето или на физическото, умственото, духовното, моралното или социалното развитие на детето“²⁸. Заставянето на едно дете да проси не само поставя в опасност неговите живот и здраве, но изкривява неговите представи за света, поради което и в този случай използването на наказателна репресия е оправдано. В този случай, както и в хипотезата на чл. 159а, ал. 1 от НК, се инкриминира различно деяние от **просията** – експлоатацията на един човек, принуден да проси. И двете престъпления в действителност застрашават и/или увреждат личността, както и нейни основни права, затова считам, че криминализирането им не само, че не би могло да се оспорва, но е и от изключително важно значение за защита правата на пострадалите лица.

5. Бедността, която се санкционира

Просията се наказва с пробация. Съгласно **чл. 42а от НК** пробацията е: „свкупност от мерки за контрол и въздействие без лишаване от свобода, които се налагат заедно или поотделно“. Пробационните мерки са изчерпателно изброени в наказателния закон, като мисля да разгледам всяка от тях, за да направя опит да установя в каква степен, те биха могли да изпълнят целите на наказанието²⁹.

Първата пробационна мярка е **задължителна регистрация по настоящ адрес**. Съгласно **чл. 42б от НК** тази мярка се изразява в задължението на осъдения да се явява и подписва пред пробационен служител или определено от него длъжностно лице в съответствие с определената от съда периодичност. Съмнително е доколко това би въздействало

²⁷ **Пушкарлова, И.** Специалните цели на престъплението „трафик на хора“. *Съвременно право*. 5, 2008, с. 1.

²⁸ Чл. 32, т. 1 от **Конвенция на ООН за правата на детето**.

²⁹ Съгласно **чл. 36 от НК** **наказанието** се налага с цел да се поправи и превъзпита осъденият към спазване на законите и добрите нрави, да се въздейства предупредително върху него и да му се отнеме възможността да върши други престъпления, да се въздейства възпитателно и предупредително върху другите членове на обществото.

по какъвто и да е начин на един просещ човек. Не ми се вярва по този начин осъденият да се поправи или превъзпита. Нуждата от средства, с които да осигури съществуването си, остава. Тази подписка не би променила нищо във фактическото или материалното състояние на дееца. Следващата пробационна мярка е свързана със *задължителни периодични срещи с пробационен служител*. Звучи ми също толкова нелепо, колкото и първата. Целта ѝ е да обезпечи наблюдението върху процеса на превъзпитанието. Как ще се увери служителят, че мерките, предприети спрямо осъдения, оказват необходимото въздействие, също е непонятно за мен. Излизайки от пробационната служба, просякът отново ще се върне на улицата в търсене на препитание. На следващо място се нарежда *ограничаването на свободното придвижване на осъдения*, което се изразява в забрана той да посещава определени от съда обществени места, забрана да напуска населеното място, в което се намира, без разрешение на пробационния служител (не, че би имал възможността да пътува дори и да му бъде разрешено), или забрана за напускане на жилището, което обитава. Убедена съм, че това също е един крайно неефективен подход към бедния човек, чийто дом в повечето случаи е именно улицата. Включването в курсове за професионална квалификация донякъде би могло да се окаже благоприятна възможност за един човек, но не и когато той не разполага с никакви средства за своята издръжка, тъй като самият курс предполага немного кратък процес на обучение, в рамките на който просякът ще продължава да има нужда от някаква, дори минимална финансова помощ. Налагането на пробационни мерки като *поправителен труд* или *полагане на безвъзмезден труд в полза на обществото* също не звучи убедително. Първата се изпълнява по местоработата на осъдения и включва удръжка от месечното му трудово възнаграждение. Нормалната човешка логика не би могла да възприеме как подобна мярка изобщо може да се наложи на просяк, който проси именно, защото не получава какъвто и да е доход от трудова дейност. В случай че не може да бъде приложена, мярката се заменя с полагането на безвъзмезден труд и то забележете – в полза на

обществото. Получава се следният парадокс – бедните се наказват, защото просят с едничката цел да намерят прехрана, а наказанието е полагането на *безвъзмезден труд* в полза на общество, което в голяма степен е емоционално и социално атрофирало. Следователно налагането на нито една от горепосочените пробационни мерки не би могло да бъде ефективно наказание за просещия. Не мога да си представя някое от другите наказания – лишаване от свобода, конфискация, глоба, лишаване от права или обществено порицание – да успее да превъзпита или поправи просещия. Просякът не разполага с имущество, което да му бъде конфискувано, няма средства, с които да се издържа, нито професия, с която да изкарва прехраната си. Той е социално изолиран и стигматизиран, т.е. общественото порицание се обезсмисля. Лишаването от свобода, колкото и парадоксално да звучи – би улеснило до някаква степен живота на този човек – ще му даде покрив над главата и храна, с които в действителност той не разполага. При това законодателното безумие стига до там, че при извършване на престъплението по **чл. 329, ал. 2от НК** за първи път, ще се стигне до прилагане на разпоредбата на **чл. 78а от НК** за освобождаване на лицето от наказателна отговорност с налагането на глоба в размер от 1000 до 5000 лв. Питам се откъде един просяк би могъл да намери тези пари? Но дори това не е най-голямата беда, свързана с инкриминирането на просията. Проблемът се корени в това, че държавата наказва просещите, защото тя самата не успява да изпълни основни свои задължения.

6. Задълженията на държавата

България е страна по редица международни договори. Веднъж ратифицирани по конституционен ред, обнародвани и влезли в сила, те стават част от вътрешното право на страната. В резултат на това за държавата възниква задължението чрез различни механизми да имплементира международноправните норми във вътрешното законодателство и не само. Държавата се задължава да гарантира произтичащите от съответния международен договор граждански права. В **чл. 6 от Международния пакт за икономически, социални и културни права (МПИСКП)** се посочва,

че държавата признава правото на труд, което включва **правото на всеки човек да има възможността да изкарва прехраната си чрез труд**, и се задължава да вземе съответните мерки за защита на това право³⁰. Самите мерки са свързани с изготвянето на програми, на политика и на методи, позволяващи да се осигури непрекъснато икономическо, социално и културно развитие, пълна и продуктивна заетост. Смятам, че България в действителност прави опит да изпълни това свое задължение. Пример за това е участието на държавата в различни европейски програми, насърчаващи заетостта на хора в различни възрастови групи. Така например проектът „*Нова възможност за младежка заетост*“ цели насърчаването на заетостта на лица до 29-годишна възраст. От друга страна, държавата разработва и национални стратегии – национална програма „*Помощ за пенсиониране*“, която цели да се подкрепи прехода от безработица към работа и пенсиониране на безработни лица над 58-годишна възраст. Не бих могла да отрека усилията на страната ни в тази насока. Питам се обаче дали тази специфична задача, която поставя МПИСКП, е изпълнена, щом по улиците ни все още виждаме хора, които просят. Някой може да направи основателното възражение, че това не е процес, който може да завърши за една или две години. Вероятно това е така, но въпреки опитите в продължение на години държавата сякаш не постига особени резултати.

И докато по отношение на първата разгледана разпоредба поне не може да се отрече заинтересоваността на страната ни в изпълнение на това нейно задължение, то поглеждайки към **чл. 11, т. 1 от МПИСКП**, ще разберем, че ангажираност изобщо липсва. В разпоредбата се посочва, че държавите страни по пакта „*признават на всяко лице и семейството му правото на задоволително жизнено равнище, включващо достатъчно храна, облекло и жилище, както и непрекъснато подобряване на условията на живот*“. Не казвам, че държавата не признава правото на задоволително жизнено равнище. С това само отбелязвам, че съществуването на едно право не е достатъчно,

за да може то да бъде упражнено. Необходимо е да се създадат гаранции, които да защитят неговото безпрепятствено упражняване. Това е задължение на държавата в лицето на законодателя, който обаче не само че не гарантира това човешко право, но инкриминира единствената за някои хора възможност за набавянето на храна, вода и топли дрехи – просията.

Заклучение

Бедността лишава човека от възможността да води достоен живот и го сломява под тежестта на социалната стигма – просията е неморална дейност. А морално ли е държавата да инкриминира деяние, което съществува в резултат на нейния провал да се справи със свои задължения, произтичащи от редица международни актове? Не мисля. Вярвам, че по този начин се санкционира не само просията, но и бедността. Не мисля обаче, че в една социална и демократична държава като България правилният подход за справяне с просията е нейното криминализиране. Убедена съм, че по този начин самата държава накърнява правото на живот на всеки просещ човек, нарушавайки разпоредбата на **чл. 29 от КРБ**, съгласно която: „*Никой не може да бъде подлаган на мъчение, на жестоко, безчовечно или унижаващо отношение...*“. Не е срамно да си беден, не е и неморално да се проси, когато това е единственият шанс за живот на някого. Унизително е да се бездейства и по този начин една част от населението да се поставя в положение на крайна бедност. Унизително е една социална държава да подлага на мъчение стотици безпомощни хора. Жестокостта се проявява, когато държавата не само допуска част от населението да живее в нищета и немотия, но и наказва същото това население за нейните собствени провинения.

В заключение ще си позволя да цитирам Марк Твен, който в своя роман „Принцът и просият“, пише: „*Светът е погрешно устроен и понякога кралете трябва да изтърпят собствените си закони и по този начин да се научат на милост*“. Този цитат звучи някак актуално не само по отношение на просията. Хубаво би било законодателят преди криминализиране на дадено поведение да си

³⁰ **Международния пакт за икономически, социални и културни права** е приет от Общото събрание на ООН на 16 декември 1966 г. и влиза в сила за България на 3 януари 1976 г.

даде сметка за същността на деянието и дали има реална нужда от въздигането му в престъпление. Инкриминирането на просята е законодателно решение, което си струва да бъде преосмислено и да се направи крачка към неговото декриминализиране, което смятам е необходима за съвременния свят законодателна промяна.

БИБЛИОГРАФИЯ / REFERENCES

Иванова, А. „Синодикът“ на цар Борил и „Законникът“ на крал Душан – образци на правната култура на южните славяни. *Търновска книжовна школа*, том 6, кн. 1, 1999. // **Ivanova, A.** “Sinodikat” natsar Borili “Zakonnikat” na kral Dushan – obraztsi na pravnata kultura na yuzhnite slavyani”. *Tarnovska knizhovna shkola*, tom 6, kn. 1, 1999.

Лютков, К. Обществената опасност на деянието по наказателното право на НРБ. София:

Наука и изкуство, 1960 // **Lyutov, K.** Obshtestvena opasnost na deyanieto po nakazatelno pravo na NRB. Sofia: Nauka i Izkustvo, 1960.

Ненов, Ив. Наказателно право на Народна Република България. Обща част. София: Наука и изкуство, 1972. // **Nenov, Iv.** Nakazatelno parvo na Narodna Repuplika Balgaria. Obshta chast. Sofia: Nauka i izkustvo, 1972.

Пушкарова, И. Специалните цели на престъплението „трафик на хора“. *Съвременно право*, 5’2008. // **Pushkarova, I.** Spetscialnite tseli na prestaplenieto “trafik na hora”. *Savremenno pravo*, 5’2008.

Стойнов, Ал. Наказателно право. Обща част. София: Сиела, 2015. // **Stoynov, Al.** Nakazatelno pravo. Obshta chast, Sofia: Siela, 2015.

Токушев, Д. История на българската средновековна държава и право. София: Сиби, 2009. // **Tokushev, D.** Istoria na balgarskata srednovekovna dazhava i pravo. Sofia: Sibi, 2009.